

показало, що і у вузі слід продовжувати формування готовності. Структурними компонентами готовності є: інформаційний, мотиваційно-цінісний, операціональний, емоційно-вольовий та оцінно-регулятивний.

Критеріальний підхід виявив наступні критерії готовності: моральна позиція, моральна стійкість, ціннісні орієнтації, критичний стиль мислення, потреба в рефлексії.

Використана література:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М., 1997.
2. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности к деятельности. – М., 1983.
3. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. – Б., 1976.
4. Кон И.С. Открытие “Я”. – М., 1978.
5. Линенко А.Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї. – К., 1995.

Аннотація

В статье рассматривается сущность понимания термина «готовность к самоопределению», выделяются структуры готовности, её ведущих компонентов и показателей, определяется критеріальный подход к диагностике готовности.

Кулик О.Д.

Переяслав-Хмельницький педагогічний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА Й ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДНОГО НАВЧАННЯ ІЗ СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ

Предметом дослідження у статті є стилістичний аналіз складних синтаксичних конструкцій. Об'єктом дослідження є писемне та усне мовлення учнів 7-9 класів. Внутрішній зв'язок дослідного навчання з теоретичною розробкою лінгво-методичних основ оволодіння даними синтаксичними одиницями в основній школі базується на різнобічному аналізові взаємозв'язаних компонентів навчального процесу та кількісному і якісному їх вираженні. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше досліджуються суб'єктивні та об'єктивні причини труднощів в оволодінні школярами стилістикою складних речень з різними видами зв'язку.

Вивчення теми “Складна синтаксична конструкція” систематизує й удосконалює знання про будову максимального за обсягом і поєднанням різних видів зв'язку речення, що іменується складним сполучниково-безсполучниковим реченням, складною синтаксичною конструкцією або

складним реченням з різними видами зв'язку. Завдяки цьому школярі навчаються більш логічно, чітко будувати висловлення, тексти, не вживаючи надлишкові елементи, надаючи синтаксичним конструкціям стилістичної довершеності.

На сьогодні значно розширилася тематика досліджень із стилістичного синтаксису, хоч і нерівномірно в його окремих складових частинах. У працях М.Н.Кожині, П.Г.Черемісіна, Т.І.Чижова з'являються класифікації стилістичних помилок на основі стилістичного принципу, даються визначення стилістичних помилок та стилістичної норми. Поняття "стилістичні помилки" використовується в методиці викладання мови з часів Ф.І.Буслаєва і є одним із базових понять методики розвитку зв'язного мовлення, культури мовлення і стилістики.

Українська ж лінгвістична наука на сьогоднішній день представлена по суті, першим і поки що єдиним системним дослідженням стилістичного аналізу складних речень, яким є посібник С.М.Марича "Стилістичний синтаксис української мови" (1993).

Окремі аспекти стилістичного аналізу складних синтаксичних конструкцій досліджували К.Ф.Шульжук [10], М.В.Симулик [8], М.І.Пентилюк [3], [4], [5], [6], О.Д.Пономарів [7], Н.Г.Шкуратяна, С.В.Шевчук [9], М.С.Зарицький [1], П.Кордун [2].

На сучасному етапі розвинулася функціональна різноманітність різних стилів мови і стилів мовлення.

Найважливіше місце у дослідженні даної проблеми належить педагогічному експерименту за методом комплексного аналізу, оскільки він охоплює спільне використання методів спостереження, бесід, анкетування, діагностуючих зрізів, контрольних робіт. Одна з причин труднощів оволодіння темою – спад пізнавальної активності школярів у 8-10 класах. Саме на цей час припадає інтенсивне вивчення синтаксису в школі. Підставою для такого твердження є результати зрізових контрольних завдань з української мови 530 учнів 8-10 класів загальноосвітніх шкіл I-III ступенів Київської, Черкаської, Полтавської, Житомирської областей.

Перший етап проводився у період вивчення елементарного складного речення (складносурядного, складнопідрядного, безсполучникового), перед ознайомленням із ССК, з метою визначення рівня знань учнів з теми "Складне речення", що вже частково вивчалася в попередніх класах у морфологічному, синтаксичному і стилістичному аспектах для визначення опорної граматичної бази учнів для подальшого засвоєння теми "Складні синтаксичні конструкції".

Другий етап констатуючого експерименту проводився після вивчення теми “Складна синтаксична конструкція” з учнями 9 класу.

Цей етап сприяв визначенню об’єктивної оцінки знань, умінь і навичок у результаті засвоєння складних речень з різними видами зв’язку, визначенню ефективності традиційної методики оволодіння складними синтаксичними конструкціями, їх застосування у письмовому мовленні учнів.

Протягом III етапу констатуючого експерименту (10 кл.) ми ставили за мету виявити рівень міцності знань, умінь і навичок учнів з теми “Складні речення з різними видами зв’язку” як у процесі вивчення, розуміння і закріплення теорії, так і під час використання ССК у власному мовленні.

Педагогічні спостереження дають підставу говорити, що учні припускаються більше помилок в самостійних висловлюваннях і творчих роботах, ніж у тренувальних вправах.

Для того, щоб визначити рівень результативності вивчення складних речень з різними видами зв’язку, ми керувалися такими критеріями контролю:

- розуміння сутності складних синтаксичних конструкцій, їх ролі у мовленні;
- умінь й навички з інтонаційно та пунктуаційно правильного оформлення ССК;
- умінь співвідносити семантику таких речень та їх вимову у текстах;
- закономірності побудови ССК, умінь оцінювати їх стилістичні можливості;
- умінь виділяти фактори, що визначають співвідносність частин ССК, творчо використовувати дані конструкції в різних стилях у відповідності до вимог правильного мовлення.

Відповідно до цих критеріїв ми встановили чотири основні рівні сформованості знань, умінь і навичок школярів у відповідному аспекті.

Високого рівня оволодіння складними синтаксичними конструкціями досягли учні, які пізнали сутність ССК, засвоїли структурні, семантичні, стилістичні і пунктуаційні особливості ССК, набули умінь доцільного використання даних конструкцій у різних стилях мовлення.

Достатнім рівнем оволоділи учні, які отримали повні системні знання про сутність ССК, але недостатньо володіють уміньми оцінювати стилістичні можливості даних одиниць. Такі учні виконували завдання на використання ССК в усному та писемному мовленні на репродуктивному рівні.

Середній рівень мають учні, які, засвоївши основні положення теми, не вміють свідомо користуватися отриманими знаннями в усному та писемному

мовленні, а також припускаються помилок в інтонаційному і графічному оформленні вивчених конструкцій.

Низький рівень оволодіння в учнів, які не мають цілісного уявлення про взаємодію семантики, інтонації й пунктуації в складних синтаксичних конструкціях, не засвоїли їх сутності, не можуть визначити роль ССК в усному й писемному мовленні, через що не володіють і творчим, і репродуктивним використанням цих засобів мовлення.

Результати письмових робіт відображено в таблиці

Таблиця

Класи	К-ть учнів, які писали роботи	Письмові роботи виконали на:					
		Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень	Абсолютна успішність (%)	Якісна успішність (%)
8-мі	185	56	42	53	34	82%	53%
9-ті	179	44	52	37	46	74%	53%
10-ті	166	47	34	58	27	84%	49%

Крім цього, в обґрунтуванні своїх дій 78% учнів 8-х класів дали неповні, нечіткі відповіді: 22% не можуть дати характеристику складних речень; розрізняють особливості складних ускладнених речень і складних синтаксичних конструкцій – 26%; допустили помилки у визначенні кількості предикативних одиниць при правильній побудові структурної схеми – 30%. Тільки 12 % учнів визначили всі ознаки складного речення з різними видами зв'язку, пояснивши змістові й синтаксичні відношення між частинами таких конструкцій.

Показники виконання контрольних завдань учнями 9-х класів свідчать про слабкий зв'язок між процесом набуття знань про семантико-синтаксичну роль складних речень з різними видами зв'язку і формуванням практичних умінь і навичок усвідомлювати зв'язки, що існують між значенням ССК, інтонацією і пунктуацією. Це впливає на пунктуаційну грамотність учнів, їх стилістичну пильність та призводить до невміння й небажання школярів використовувати ССК у мовленнєвій практиці. Лише 48% учнів показали уміння трансформувати прості ускладнені речення у складні синтаксичні конструкції, складні речення – у прості ускладнені; 38% допустили помилки у пунктуаційному оформленні; 14% учнів поєднали підрядні речення з головним так, що правильна думка стала заплутаною і неясною (продукована в реченні ідея стала незрозумілою і нечіткою).

Результати перевірки письмових робіт учнів 10-х класів переконали, що школярі недостатньо ознайомлені з емоційно-експресивними і функціональними можливостями даних мовленнєвих засобів, не достатньо володіють навичками їх відбору та використання у власній мовленнєвій практиці, не вміють зберегти ті виразні мовленнєві якості тексту, що відповідають меті висловлювання. Учні вживають у реченнях засоби зв'язку, що не відповідають смисловим відношенням між компонентами висловлювання, лексичні і граматичні засоби зв'язку надто одноманітні, використовують переважно елементарні складні або занадто ускладнені прості речення, недоцільно використовують повтори. Все це призводить до перенасиченості висловлювань і тексту в цілому. Особливої уваги заслуговують одноманітні засоби номінації в тексті, що свідчить про бідність лексичного запасу учнів. Крім того, десятикласники допустилися таких помилок при побудові ССК: а) утворили неправильну послідовність речень у конструкціях, що спотворило зміст тексту (33%); б) допустили різну часову віднесеність головного і підрядних речень (19%); в) допустили змістову невідповідність між словами і головною думкою тексту (27%); г) спричинили порушення єдності стилю (21%) та ін.

Аналіз письмових робіт свідчить про значні прогалини в знаннях, уміннях і навичках учнів, що виникають у результаті недостатніх тренувань, невміння свідомо користуватися засвоєною теорією в усному та писемному мовленні, стихійності в організації повторення, недостатності опорних умінь і навичок, їх неповному осмисленні, незнанні чи недостатності знань пунктуаційних правил.

Учні погано орієнтуються у визначенні структури ССК, не завжди правильно розставляють у них розділові знаки, не вміють обґрунтовувати вживання цих розділових знаків у даних конструкціях. У школярів не вироблено уміння проводити структурно-семантичний аналіз речень, відсутнє чітке уявлення про співвідношення інтонації і пунктуації, не розвинуті уміння конструювати ССК, аналізувати речення даного типу у різних функціональних стилях мовлення.

Для з'ясування причин недостатньої грамотності школярів нами було проведено анкетування вчителів різних регіонів України. Всього було охоплено 180 осіб. Серед причин основними є такі: недостатня кількість годин, відведених навчальною програмою для опрацювання даної теми – 64%; у підручниках недостатня кількість вправ із стилістичним аналізом – 40%; різноманітність і кількість вправ недостатня для набуття стилістичних навичок – 74%; безсистемність у роботі над опрацюванням синтаксису – 16%;

безсистемне використання стилістичних вправ – 28%; обмаль часу на систематизацію й узагальнення вивченого матеріалу – 43%; брак посібників, методичних рекомендацій із стилістичного аналізу синтаксичних конструкцій – 82%; недостатній рівень висвітлення проблеми стилістичного синтаксису в фахових періодичних виданнях – 73%; перенасиченість програми з української мови – 15%; слабка начитаність школярів – 39%.

Як показують результати анкетування, в основному вчителі намагаються передати учням суму знань про складні синтаксичні конструкції, синтаксичну й пунктуаційну їх оформленість. Причому основна увага приділяється пунктуації цих конструкцій, недооцінюється важливість роботи над інтонуванням таких речень, формуванням синтактико-стилістичних навичок, не дивлячись на те, що в підручниках є вимоги і подаються вправи для засвоєння стилістичних можливостей складних речень з різними видами зв'язку. Такий підхід у навчанні ССК веде не тільки до формального засвоєння знань учнями, але і до послаблення роботи над мовленнєвим розвитком школярів, а також послабленню інтересу до складних синтаксичних конструкцій.

Результати спостереження показали, що, крім перерахованих вище причин недостатнього засвоєння ССК, велику роль відіграє те, що з цими конструкціями учні ознайомлюються пізно, вже на останньому етапі засвоєння мови. У цей період індивідуальний стиль мовлення вже практично сформований і введення у мовленнєву практику учнів нової синтаксичної категорії призводить до певних труднощів. За твердженням психологів, мовлення є органом формування і формулювання думки. Якщо який-небудь орган або функція людини залишається без дії, вони атрофуються, стають бездіяльними. На сьогодні, коли в умовах тотальної комп'ютеризації людина майже весь свій час проводить наодинці з комп'ютером, у тому числі й у період навчання, виникає загроза людству – відмирання живої мови, а разом з нею – живої думки.

Підсумовуючи дані трьох етапів констатуючого експерименту, ми дійшли висновку, що учні недостатньо володіють навичками пунктуаційного оформлення складних речень з різними видами зв'язку, на належному рівні не забезпечується конкретність роботи над удосконаленням текстів, системністю формування необхідних понять і умінь, мало реалізується принцип наступності і перспективності у навчанні, недостатньо сформовані уявлення про взаємодію мовних одиниць на текстовому рівні, при аналізі ССК мало уваги приділяється різноманітності внутрішніх і зовнішніх зв'язків, функціонально-стильовому аспекту ССК, учням не вистачає умінь встановлювати логічні відношення між

компонентами тексту. Усе це зобов'язало методистів та учителів-словесників знаходити і впроваджувати в практику викладання найбільш раціональні, перевірені практикою методи і прийоми організації синтаксичної і стилістичної роботи. Традиційна методика викладання теми "Складні речення з різними видами зв'язку", на наш погляд, не забезпечує ефективного формування в учнів осмислених системних знань і навичок використання таких конструкцій у власному мовленні, враховуючи своєрідність і перевагу цих мовленнєвих одиниць.

Результати проведених діагностуючих зрізів спонукали нас розробити таку методику вивчення стилістичного аналізу складних речень з різними видами зв'язку, яка б сприяла всебічній реалізації зв'язку стилістики з різними рівнями синтаксису української мови в процесі формування у школярів стилістичних умінь і навичок як засобів удосконалення граматичного ладу мовлення. Розроблена нами методика проходить дослідне випробування в кількох напрямках, враховує триєдину мету навчання. Навчальна мета включає в себе такі необхідні елементи: а) оволодіння теоретичними положеннями про багатоконпонентні речення з різними видами зв'язку; б) успішне засвоєння даних синтаксичних одиниць, уміння свідомо користуватися ними в усному і писемному мовленні; в) розвиток мовленнєвої компетентності, тобто уміння розрізняти ситуативні і контекстуальні правила використання ССК у таких видах мовленнєвої діяльності, як слухання, говоріння, читання і письмо.

Серйозна увага приділяється розвиваючій меті, що передбачає розвиток продуктивного мислення, короткочасної і довгочасної пам'яті, творчої уяви старшокласників, формує культуру усного та писемного мовлення, викликає інтерес і увагу до вдалого використання цих мовленнєвих одиниць у різних сферах спілкування.

Завдання виховної мети – допомогти учням розширити загальний кругозір, поглибити культуру учнів, у процесі вивчення мови сформувати гармонійну особистість, яка здатна до самореалізації і саморозвитку, особистості, яка відповідає високим ідейним критеріям, оперує ясною, влучною, лаконічною і виразною думкою й мовленням.

Навчальні завдання, які ми сформували і виділили, виходячи з триєдиної мети навчання, включають такі компоненти: 1) ознайомлення учнів з граматичними, інтонаційними і стилістичними особливостями складних синтаксичних конструкцій, їх функціонуванням у текстах різних стилів; 2) формування навичок сприйняття і розуміння зв'язного тексту з великою кількістю ССК, його звукове і графічне оформлення; 3) формування умінь

користуватися мелодикою даних синтаксичних одиниць з метою розмежування відповідної інформації; 4) активізація таких прийомів розумової діяльності, як аналіз, синтез, розмежування головного і другорядного, порівняння й уточнення, узагальнення, систематизація, доведення та ін.; 5) удосконалення граматичного ладу мовлення старшокласників засобами складних синтаксичних конструкцій; 6) формування комунікативних умінь і навичок використовувати різні види зв'язку в реченні як у писемному, так і в усному мовленні; 7) розвиток інтересу школярів, їх пізнавальних, інтелектуальних можливостей; 8) формування умінь висловлювати та аргументувати думку, розвивати мовленнєву та творчу активність, самостійно поповнювати та вдосконалювати знання, узагальнені способи мовленнєвої діяльності; 9) підвищувати культуру мовлення та навички грамотного письма.

Розроблена система навчання стилістичного аналізу ССК проходить апробацію у загальноосвітніх школах I-III ступенів різних регіонів України.

Використана література

1. Зарицький М.С. Стилістика сучасної української мови: Навчальний посібник. – К.: Парламентське вид-во, 2001.
2. Кордун П. Збірник вправ із стилістики: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1987. – 160 с.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За редакцією М.І.Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000.
4. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: Пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. – К.:Вежа, 1994.
5. Пентилюк М.І. Робота із стилістики в 8-9 класах. – К.: Рад. школа, 1989.
6. Пентилюк М.І., Іващенко О.В. Українська мова: Підручник-комплект. – К.:Ленвіт, 2001.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
8. Симулик М.В. Складні речення ускладненого типу в сучасних слов'янських мовах. – Ужгород: Вид-во Ужгородськ. ун-ту, 1974.
9. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посібник. – К.: Літера, 2000.
10. Шульжук К.Ф. Складні багатокomпонентні речення в українській мові. – К.: Вища школа, 1986.

Анотація

В статъе рассматриваются результаты уровня знаний, умений и навыков усвоения сложных синтаксических конструкций учащимися 8-10 классов в процессе педагогического эксперимента методом комплексного анализа.